

КОНСТИТУЦИЯ ВА ФУҚАРОЛИК ЖАМИЯТИ

БухДУ. Болтаев А.Х.*

Мустақилликдан кейин Ўзбекистон давлати ва халқи мамлакатда ҳуқуқий давлат қуриш йўлини танлади. Чунки, дунёнинг ривожланган давлатларида шаклланган ҳуқуқий давлат шароитидагина фуқаролик жамиятини шаклланиши учун имкониятлар яратилади. Умуман, ҳуқуқий давлат тарих тажрибаси ва имтиҳонидан муваффақиятли ўтди. Шунингдек ҳуқуқий давлат халққа нисбатан кучли ижтимоий сиёсат юритиш билан ҳам ажралиб туради.

Президентимиз Ислом Каримов таъбири билан айтганда, бу йўлни ҳар ким ўзига хос йўсинда босиб ўтади. Ўзбекистон демократиянинг фундаментал тамойилларига асосланган, уларга қатъий риоя этган ҳолда, айни пайтда ўз ҳаракатларини халқимизнинг тафаккури, неча минг йиллик турмуш тарзи билан мувофиқ равишда олиб бормоқда.

Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси – юртимизда янги ҳаёт, янги жамият барпо этишнинг ҳуқуқий пойдевори бўлиб хизмат қилмоқда.

Шуниси диққатга сазоворки, олдимизга қўйилган асосий мақсад ва устувор вазифалар мамлакатимизни эркинлаштириш ва модернизация қилиш борасида узоқни кўзлайдиган “Кучли давлатдан – кучли фуқаролик жамияти сари” тамойилига асосланган. Бу – демократик ислохотларимиз изчил ва тадрижий, босқичма-босқич ва узлуксиз тизимли жараён эканининг яна бир исботидир.

“Фуқаролик жамияти” деган тушунчанинг туб илдизлари халқимизнинг неча минг йиллик олис тарихига бориб тақалиши айни ҳақиқатдир. Фуқаролик жамиятининг ноёб ва бетакрор миллий институти бўлмиш фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари, жумладан, миллий демократия мактаби – маҳаллалар фақат бизнинг халқимиз турмуш тарзига, жамиятимиз ҳаётигагина хос экани ҳам шундан далолат беради.

Фуқаролик жамияти – бу юксак фазилатларга эга бўлган инсонлар жамиятидир. Фуқаролик жамияти – бу шундай ижтимоий тузумки, унда қонунлар устивориги таъминланади инсон ҳуқуқ ва эркинликлари қарор топади, сиёсий партиялар¹ ва институтлар, мафкура ва фикрлар хилма-хиллиги таъминланади, инсонга унинг иқтисодий, сиёсий ва маданий ҳаёт шакллари эркин танлаш қафолатланади, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларнинг мавқеи юксак бўлади.²

Фуқаролик жамияти институтлари мақсад ва вазифаларининг асосий йўналиши мамлакатимизда демократик қадриятлар ва тамойиллар, инсон ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилишдан иборатдир.

Давлатимиз раҳбари таъкидлаганидек, “Фуқаролик жамиятининг энг асосий белгиси – бу давлатнинг вазифа-ваколатларини жамоат ташкилотларига босқичма-босқич ўтказиш орқали фуқароларнинг ижтимоий фаоллигини, сиёсий маданиятини оширишдан иборат”³.

Фуқаролик институтлари, биринчи навбатда, аҳолининг ижтимоий фаоллигини оширишда, миллий ўзликни англашда, жамият аъзоларининг сиёсий маданияти ва маънавий дунёқарабини юксалтиришда кўмаклашмоғи зарур.

* Болтаев Абзам Ҳомидович. Бухоро давлат университети, Ижтимоий-иқтисодий факультети «Миллий ғоя ҳуқуқ ва маънавият асослари» кафедраси ўқитувчиси. azam.boltaev.1987@mail.ru Бухоро туман. Зармоноқ МФЙ. Хўжа-хайрон қ. (91) 401-48-83

¹ Партия сўзи латинча *partio* сўзидан олинган бўлиб, бўламан, ажратаман” дагани, яъни ғоявий жиҳатдан маслақдош, муайян ишни бажариш учун мўлжалланган кишилар гуруҳини англатади.

² Буюк ва муқаддасан мустақил ватан. Т. “Ўқитувчи”. 2011. – 30-бет.

³ Каримов И.А. Тинчлик ва ҳавфсизлигимиз ўз куч-қудратимизга, ҳамжиҳатлигимиз ва қатъий иродамизга боғлиқ. Т. 12. – Т.: “Ўзбекистон”, 2004. – 350-бет.

Улар кишиларимиз ҳеч кимдан кам эмаслиги ва ҳеч кимдан кам бўлмаслигини хис этиб яшашида, мустақил фикр-мушоҳада юритишида, ўз салоҳияти ва қобилиятидан самарали фойдаланишида, бир сўз билан айтганда, буюк келажакни барпо этишга қаратилган барча саъй-ҳаракатларида ҳамюртларимизга камарбаста бўлмоғи даркор.

Асосий Қонунимиз олтита бўлимдан иборат бўлиб, унинг учинчи бўлими – “Жамият ва шахс” деб номланган ва фуқаролик жамиятининг анъаналарини тиклаш, жамоат бирлашмалари, сиёсий партиялар, оммавий ахборот воситалари мақомини ҳуқуқий тарзда расмийлаштириш, уларнинг реал ва барқарор ривожланишини таъминлашга қаратилган конституциявий қоидалардан ташкил топган⁴. Совет даврида жамият, шахс, инсон кадр-қимматига умуман эътибор берилмаган, давлат манфаати улардан устун қўйилган. Мустақиллик шарофати билан жамият ва шахсга катта эътибор қартилди ва ҳатто қонунимизда ҳам ўз ифодасини топди.

Конституциямизнинг 34-моддасида фуқароларнинг жамоат бирлашмаларига уюшиш каби конституциявий ҳуқуқий мустаҳкамлаб қўйилган: “Ўзбекистон Республикаси фуқаролари касба уюшмаларига, сиёсий партияларга ва бошқа жамоат бирлашмаларига уюшиш, оммавий ҳаракатларда иштирок этиш ҳуқуқига эгадирлар”⁵.

Президентимиз таъкидлаганларидек, “нодавлат ва жамоат ташкилотларининг ривожланган тизими жамиятда манфаатлар уйғунлигини қарор топтириш ва мустаҳкамлашга хизмат қилиши лозим. Бу тизим давлат тузилмалари фаолиятини муайян маънода тўлдириши, уларга нисбатан маълум бир мувозанатни таъминловчи восита вазифасини бажариши керак”⁶.

Фуқаролик жамияти институтлари фаолиятида демократик кадриятлар, инсон ҳуқуқлари ва эркинликлари, кишиларнинг қонуний манфаатлари ҳимояси алоҳида устувор аҳамият касб этиши шарт. Бизнинг фуқаролик жамияти институтларини ривожлантиришдан мақсадимиз, аввало, кишиларимиз онгига демократик кадриятларни ва қўнқималарни изчиллик билан сингдириб боришдир.

Бунинг замирида ўз ҳақ-ҳуқуқларини танийдиган, ўз кучи ва қобилиятига таяниб яшайдиган, атрофида рўй бераётган воқеа-ҳодисаларга мустақил муносабатда бўладиган, шу билан бирга, ўз шахсий манфаатларини мамлакат ва халқ манфаатлари билан уйғун ҳолда қўрадиган юксак маънавиятли шахсни шакллантириш учун барча зарур шарт-шароитларни яратишга қаратилган саъй-ҳаракатлар мужассамдир.

Ўзбекистон учун истиқлол йиллари аҳолиимизнинг кенг қатламлари қўллаб-қувватлайдиган турли хил фуқаролик жамияти институтлари, нодавлат нотижорат ташкилотларнинг жадал шаклланиши ва ривожланиши даври бўлди.

Асосий Қонунимизда алоҳида, XIII боб ва 7 та модда бевосита жамоат бирлашмаларининг ҳуқуқ ва мажбуриятларига бағишлаганини таъкидлаш жоиз⁷. Хусусан, “Давлат жамоат бирлашмаларининг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларига риоя этилишини таъминлайди, уларга ижтимоий ҳаётда иштирок этиш учун тенг ҳуқуқий имкониятлар яратиб беради. Давлат органлари ва мансабдор шахсларнинг жамоат бирлашмалари фаолиятига аралашishiга, шунингдек жамоат бирлашмаларининг давлат органлари ва мансабдор шахслар фаолиятига аралашishiга йўл қўйилмайди (Конституция, 58-модда).

Касаба уюшмалари ходимларнинг ижтимоий-иқтисодий ҳуқуқларини ва манфаатларини ифода этадилар ва ҳимоя қиладилар. Касаба ташкилотларига аъзо бўлиш ихтиёрийдир.

Сиёсий партиялар турли табақа ва гуруҳларнинг сиёсий иродасини ифодалайдилар ва ўзларининг демократик йўл билан сайлаб қўйилган вакиллари орқали

⁴ Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Т.: “Ўзбекистон”, 2014. – 18-22-бетлар.

⁵ Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Т.: “Ўзбекистон”, 2014. – 14-бет.

⁶ Каримов И.А. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт – пировард мақсадимиз. Т. 8. – Т.: “Ўзбекистон”, 2000. – 333-бет.

⁷ Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Т.: “Ўзбекистон”, 2014. – 19-21-бетлар.

давлат ҳокимиятини тузишда ишгирок этадилар. Сиёсий партиялар ўз фаолиятларини молиявий таъминланиш манбалари ҳақида Олий Мажлисга ёки у вакил қилган органга белгиланган тартибда ошкора ҳисоботлар бериб турадилар.

Диний ташкилотлар ва бирлашмалар давлатдан ажратилган ҳамда қонун олдида тенгдирлар. Давлат диний бирлашмаларнинг фаолиятига аралашмайди.

Жамоат бирлашмаларини тарқатиб юбориш, улар фаолиятини тақиқлаб ёки чеклаб қўйиш фақат суд қарори асосидагина амалга оширилади.

Шу тариқа Конституциямизда нодавлат нотижорат ташкилотлари фаолиятига доир асосий принципларнинг мустаҳкамлаб қўйилгани барча аҳоли қатламлари манфаатларини акс эттирадиган бундай ташкилотлар кенг тармоқларининг ривожланиши учун қулай шароит яратди.

Ўзбекистонда 1991 йили жамоат бирлашмаларининг сони 200 тани ташкил этган бўлса, 2000 йилда – 2300 та, 2010 йилда – 5100 тага етди⁸. Бугунги кунда мамлакатимизда жамият ҳаётининг турли соҳаларида 6000 дан зиёд нодавлат нотижорат ташкилотлари фаолият юритмоқда ва бу кўрсаткич 2000 йилга қараганда қарийб 3 баробар кўпдир.

Президентимизнинг Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг 2010 йил 12 ноябрда бўлиб ўтган қўшма мажлисидаги маърузасида таъкидланганидек: “Фуқаролик институтлари, нодавлат нотижорат ташкилотлари ҳозирги кунда демократик кадриятлар, инсон ҳуқуқ ва эркинликлари ҳамда қонуний манфаатларини ҳимоя қилишнинг муҳим омилига айланмоқда, фуқароларнинг ўз салоҳиятларини рўёбга чиқариши, уларнинг ижтимоий, социал-иқтисодий фаоллиги ва ҳуқуқий маданиятини ошириш учун шароит яратмоқда, жамиятда манфаатлар мувозанатини таъминлашга қўмаклашмоқда.

Бундай ташкилотларнинг обрўси ошиб, мустаҳкамланиб боргани сари фуқаролик жамияти институтларининг давлат ва ҳокимият тузилмалари фаолияти устидан таъсирчан жамоатчилик назоратини амалга оширишдаги роли жамиятимизда тобора ортиб бормоқда. Бугунги кунда жамоатчилик ва фуқаролик назорати институти жамиятнинг давлат билан ўзаро самарали алоқасини таъминлаш, одамларнинг кайфиятини, мамлакатда кечаётган ўзгаришларга муносабатини аниқлашнинг муҳим воситаларидан бирига айланмоқда”⁹.

Мамлакатимизда мустақиллик шарофати туфайли шахс ўз кадр-қиммати, орномуси ва ғурурини англаши, “Мен – эркин инсонман” деган туйғуни теран ҳис этиб яшаши учун кенг имкониятлар яратилмоқда. Зеро, мустақиллик–бу ҳуқуқ. Мустақиллик–инсон ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлашнинг асосий омилidir.

Асосий Қонун – Конституциямизда мустаҳкамлаб қўйилган фуқароларнинг сиёсий ҳуқуқлари орасида қасаба уюшмаларига, сиёсий партияларга ва бошқа жамоат бирлашмаларига уюшиш ҳуқуқи мавжуд экани ҳам истиқлол самарасидир.

Президентимиз Ислом Каримов ташаббуси билан аҳолининг турли ижтимоий ва социал гуруҳлари манфаатларини ифодаловчи, юртимизда шаклланаётган фуқаролик жамиятининг асосий институтлари нуфузи ҳамда таъсирини кучайтириш борасида салмоқли ишлар амалга оширилмоқда.

Ҳозирги кунда юртимиздаги фуқаролар йиғинлари ва ўзини ўзи бошқариш органлари – маҳаллалар сони 10 мингдан ортиқни ташкил этади. Фуқаролик жамиятининг ноёб ва бетакрор миллий институти бўлмиш фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари, жумладан, маҳаллалар фақат бизнинг халқимиз турмуш тарзига, жамиятимиз ҳаётигагина хос миллий демократия мактабидир.

Конституциямизнинг 105-моддасига кўра: “Шаҳарча, қишлоқ ва овуларда, шунингдек улар таркибидаги маҳаллаларда ҳамда шаҳарлардаги маҳаллаларда фуқароларнинг йиғинлари ўзини ўзи бошқариш органлари бўлиб, улар икки ярим йил муддатга раисни (оқсоқолни) ва унинг маслаҳатчиларини сайлайди. Ўзини ўзи бошқариш

⁸ Буюк ва муқаддасан мустақил ватан. Т. “Ўқитувчи”. 2011. – 77-бет.

⁹ Каримов И.А. Мамлакатда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш Концепцияси. – Т.: “Ўзбекистон”, 2010. – 42-43-бетлар.

органларини сайлаш тартиби, фаолиятини ташкил этиш ҳамда ваколат доираси қонун билан белгиланади”¹⁰.

Ушбу конституциявий қоида ва унинг асосида қабул қилинган қонунларнинг ҳаётимизга чуқур жорий этилиши туфайли истиқлол йилларида фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари мамлакатимизда амалга оширилаётган демократик ислохотларнинг ривожига катта ҳисса қўшаётир.

Шу маънода, истиқлол йилларида мамлакатимизни демократик янгилаш жараёнида фуқаролик институтларининг роли ва аҳамиятини кучайтиришга, фуқароларнинг энг муҳим социал-иқтисодий муаммоларини ҳал этишга қаратилган 200 дан ортиқ қонун ҳужжатлари қабул қилингани диққат сазовордир¹¹.

Шуни таъкидлаш лозимки, мамлакатимизда фуқаролик жамияти институтларини шакллантириш ва эркин ривожлантириш, уларнинг жамиятни демократик ўзгартириш ва либераллаштиришда фаол иштирок этишини таъминлашнинг ташкилий-ҳуқуқий шароитлари, иқтисодий ва ҳуқуқий кафолатларини яратиш бўйича улкан қўламли ишлар амалга оширилаётганини алоҳида қайд этиш мақсадга мувофиқдир. Буларнинг барчаси давлатни давлат, миллатни миллат сифатида дунёга танитаётган буюк Қомусномамиз – Ўзбекистон Республикаси Конституцияси шарофати туфайлидир.

¹⁰ Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Т.: “Ўзбекистон”, 2014. – 60-бет.

¹¹ Каримов И.А. Мамлакатда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш Концепцияси. – Т.: “Ўзбекистон”, 2010. – 43-бет.